

ประกาศพระราชปรารภ(๑)

ศุภมศดู ๑๑๖๖ มุสิกะสังวัจนะระมาฆะมาศ ศุกะ
มกษยปาฏิบทยุทธฤวะระบริเถกะกาลกำหนด พระบาท
สมเด็จพระบรมราชาธิราชรามธิบดี ศรีสินทรบรมมหา
จักรพรรดิราชาธิบดีมหารัชมังมทราชาธิบดี รัตนากาศศาส
กระทรวงกลาโหมรามธิบดี ตรีภูวนะสุวรรณารณายกดิถีรัตน
นารีราชชาติอาชาวะไศรยสมุทยโตโรมนต์ สกลจักรวาฬาธิบดีเบณฑ
ร์สุโขทัยราชาธิบดีมหารัชมังมทราชาธิบดี ศรีสุวิบูลคุณ
อักษนิเทศธิราเมศวรธรรมมิกราชาธิราชเดโชไชยะพระมหมเท
พาดิเทพตรีภูวนาธิบดีโคโณกะเชษฐวิสุทธิมฤฎิประเทศะคะตะ
มหาพุทธชางกูร บรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว อันเสด็จปราบ
ดาภิเศกผ่านพิภพกรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยา มหาดิลก
ภพนพรัตนราชธานีบรมมยเสด็จออกพระธรรนงมยุรมกมาลาหมา
จักรพรรดิพิมาน พร้อมด้วยหุ้มมุกษมาตยามนตรีกะระวิชาตี
ราชสุวิงษพงษพฤดาโหราจารย์ เฝ้าเฝ้าเฝ้าบาทบงกษมาศ จึง
เจ้าพญาศรีธรรมราชเดชะชาติอำมาตยาธิบดีศรีพิพิทวารวงษ์(๒)
พงษ์ภักตยาธิบดีเสวราชธิบดี ศรีรัตนราชโกษาธิบดีอภัย

(๑) ประกาศพระราชปรารภปรารถนอยู่ในหน้าต้นแห่งฉบับหลวงทุกฉบับ เว้นแต่
ฉบับเดิมที่พิมพ์โดยนายอภัยซึ่งต้องพิมพ์ใหม่หลายเล่มต่อๆ กันแล้ว ประกาศนี้จึงเขียนและพระ
มรดกต้นแห่งฉบับที่ ๑ แต่เดิมด้วย ดที่พิมพ์ตามต้นฉบับหลวง L.I. คือตามฉบับที่มี
พระราชทานไว้ด้วย

(๒) บางฉบับว่า พิพิธวงษ์ หรือ พิพิธวงษ์

พระยบวรภกรมภาห } กรามบังคมทูลพระกระรณาด้วยข้อ
 ความ นายบุญศรี(๑) ช่างเหล็กหลวงร้องทุกข์(๒) ราชกถ่าวไทย
 พระเกษม } ใจความว่า อำแดงบ้อมภรรยา นายบุญศรีฟ้อง
 นางราชอรกรร } ให้การแก่พระเกษมว่า อำแดงบ้อมนอก
 หย่า นายบุญศรีฯ ให้การแก่พระเกษมว่า อำแดงบ้อมนอก
 ใจทำผู้ด้วย นายราชอรกรรแล้วมาฟ้องหย่า นายบุญศรีฯ ไม่
 หย่า พระเกษมหาพิจารณาตามคำให้การ นายบุญศรีฯ ไม่
 พระเกษมพูดจาแพะโลมอำแดงบ้อม } แต่พิจารณาไม่
 เป็น } เข้าด้วยอำแดงบ้อม } แล้วก็ตั้งความมาให้ลูก
 ขุนสถานหลวงปฤกษาฯ ว่า เป็นหญิงหย่าชาย ให้ อำแดงบ้อม
 กับ นายบุญศรีฯ จากผู้ว่า มีด้วยกันตามกฎหมาย } จึงทรงพระ
 กระณาตรัสว่า หญิงนอกใจชายแล้วมาฟ้องหย่าชาย ลูกขุน
 ปฤกษาให้หย่ากันนั้นหาเป็น } ไม่ } จึงมีพระราชโองการ
 ตรัสสั่ง ให้เจ้าพญาพระคลังเฝ้าถามความสถานหลวงมาสอบ
 กับฉบับ } ได้ความว่าชายหาผิดมิได้ } หญิงขอหย่า
 ทานว่า เป็นหญิงหย่าชายได้ } ถูกต้องกันทั้งสามฉบับ
 จึงมีพระราชโองการมานพระบั้นทูลสุรัสวดี } คำว่า ฝ่าย
 พุทธจักรนมน } พระไตรปิฎกแปลหมดสิ้นพจนานุกรม
 อันสมเด็จพระพุทธิเจ้าทรงพระมหากรุณาประดิษฐานไว้ต่าง
 พระองค์ได้เป็นหลักโลกยสังสอเบรพรพชิตบิรมยเบเดชมราวาศ
 บิรมยขได้ประฏิบัติรู้ซึ่งทางศุคคิภูมเดทุกคิภูม } แดพระ

ไตรปิฎกธรรมนพนเพื่อนปริตติพิตเพี้ยนไปเป็นอันมาก ยก
 ทกะเถ่าเวียนเป็นอายุสมพระพุทศศาสนาสืบไป ก็ได้อารามหา
 ประชุมเชิญพระราชาคณะทั้งปวง มีสมเด็จพระสังฆราชเส
 พระธรรมอุดมพระพุทศโฆมาจารย์เป็นประธาน ฝ่ายราชบัณฑิต
 วิทยมน พญาธรรมปริชาเป็นต้น ให้ทักสังกายนายข้าราชการ
 ไตรปิฎกสอบไล่ด้วยอรรถฎะฎากฎาให้ถูกต้องตามพระพุทศ
 บัญญัติ พระไตรปิฎกจึงค่อยถูกถ้วนส่องไสจนได้ เป็น
 ที่เล่าเรียนง่ายใจแก่กลุบุตรสืบไปภายหน้า ก็เป็นพุทศ
 การกรรมกองการกุศลอันประเสริฐแล้ว แลฝ่ายของอาณา
 จักรน กระษัตริย์ผู้ดำรงแผ่นดินนั้นเอาไศรยซึ่งโบราณราชনীติ
 กฎหมายพระอายุการอันกระษัตริย์แต่ก่อนบัญญัติไว้ได้โดย
 ยืนแท้ดีถาม จึงพิพากษาศราสั่นเนอความราชฎีทั้งปวงได้โดย
 นุติธรรม แลพระราชกำหนดพระอายุการนบกพนเพื่อน
 วิปริตติพิตต่างกันไปเป็นอันมาก ด้วยคนอันโกลหลงหา
 ย่อมดิ้อยแก่บาบมิได้ ตัดแปลงแต่งตามชอบใจวิพากษา
 ฎีกาให้เสียยุติธรรมสำหรับแผ่นดินไปก็มีบ้าง จึงทรงพระ
 กระณาไปโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม } จัดเข้าทูลฉลองทุก
 พระบาท } ทั่วสะตะบัญญัติได้

(๑) นางฉะฉิมเข็มนว่า บุญศรี

(๒) ต้นฉบับเขียนว่า พุทธพ ฉะฉิมเข็มนว่า พุทธพ บัง พุทธพช บัง

- ขุนสุนทรโวหารผู้ว่าพระอภัยมณี
- ขุนสาธิตประเสริฐ
- ขุนวิจิตรอักษร
- ขุนวิจิตรอักษร
- ขุนหลวงพระไทรสี
- พระราชนัดดาพระบรมมหาราชวัง (๑)
- หลวงอักษร
- พระมหากษัตริย์
- ขุนศรีวิภาคาร
- นายพิมพ์
- นายคณบดีกรม (๓)

อาลักษณ์

อุปัชฌาย์

ราชบัณฑิตย

ข้าราชการที่พระอภัยมณีอยู่ในหอหลวงตั้งแต่พระธรรมศาสตร์ไปให้ถูกก่อนตามบาปแต่ในความคิดมิให้ผิดเพี้ยนซักกันได้ จัดเป็นหมวดเป็นเหล่าเข้าไว้ แล้วทรงพระอุสาหทรงชำระตัดแปลงซึ่งบทอันวิปลาดนั้นให้ชอบโดยยุติธรรมไว้ ด้วยพระไทยทรงพระมหากรุณาคุณใจให้เป็นประโยชน์แก่กระษัตริย์อันดำรงแผ่นดินไปในภายหน้า ครั้นชำระแล้วให้อาลักษณ์ชูปเส้นมีก(๔) สามฉบับไว้ห้องเครื่อง

(๑) บงกชฉบับว่า ราชรักษามถัด (๒) บงกชฉบับว่า เข็กกัน ๑๑ คน
 (๓) บงกชฉบับว่า นเรศวร (๔) บงกชฉบับว่า ให้ชำระ
 (๕) บงกชฉบับว่า เข็กกัน

ฉบับหนึ่ง ไว้หอหลวงฉบับหนึ่ง ไว้สถานหลวงตำหรับอุปัชฌาย์
 ฉบับหนึ่ง บัณฑิตรา } พระราชสีห์ } ทุกเล่มเป็นสำคัญ ถ้าพระ
 บัญชี } พระคชสีห์ }
 บัญชี }

เชิญพระสมุทพรธรรมราชกำหนดพระอายุการออกมา
 พิพากษาถึงคดีได้ ถูกขุนทั้งปวงไม่หมิ่นบิดรา } พระราชสีห์
 พระคชสีห์
 บ้านแก้ว }

สามดวงนี้ใช้ อย่าให้เชื้อฟ้าเป็นอันขาดทีเดียว

อนึ่ง ทราบว่า วิชา วิจรรวาท และ วิชา อรรถศาสตร์ เป็นวิชาที่สำคัญยิ่งที่จะช่วยให้นักศึกษาได้เข้าใจในหลักธรรมและข้อปฏิบัติของพระพุทธศาสนาได้อย่างลึกซึ้งและแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชา อรรถศาสตร์ ซึ่งมีความสำคัญยิ่งในการที่จะช่วยให้นักศึกษาได้เข้าใจในหลักธรรมและข้อปฏิบัติของพระพุทธศาสนาได้อย่างลึกซึ้งและแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชา อรรถศาสตร์ ซึ่งมีความสำคัญยิ่งในการที่จะช่วยให้นักศึกษาได้เข้าใจในหลักธรรมและข้อปฏิบัติของพระพุทธศาสนาได้อย่างลึกซึ้งและแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น

แต่เหนือความตามธรรมดาที่เรียกว่า เหนือ อัจฉริยะกว่า คือ ปัญญาที่จะสามารถที่จะเข้าใจในหลักธรรมและข้อปฏิบัติของพระพุทธศาสนาได้อย่างลึกซึ้งและแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชา อรรถศาสตร์ ซึ่งมีความสำคัญยิ่งในการที่จะช่วยให้นักศึกษาได้เข้าใจในหลักธรรมและข้อปฏิบัติของพระพุทธศาสนาได้อย่างลึกซึ้งและแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น

จำพวกนี้ได้จะเป็นแก่นแก้วอันวิเศษตลอดพระเนตรพระมหากษัตริย์ ตัดสิ้นข้อคัดค้านของบรรดาประชาราษฎร์ ซึ่งเป็นผู้พากษาคติประการต่าง ๆ ไม่หมิ่นเหม่แก่ความดีความงามอันมีอยู่ในตน และมีความดีความงามอันมีอยู่ในตน

ปัญหาได้กำบังซึ่งปัญญาอันได้เห็นซึ่งประโยชน์อันในโลกนี้โดยประการโลกยประโยชน์อันแต่ผู้เดียว มีจำพวกแห่งตนเป็นต้น

โลกาภิมุข มีจิตกำหนดในลักษณะการถือโลกโลกกามิต่างต่าง แต่มิได้วิญญูญิต์โดยยุดีธรรมประเพณีตามคำภีร์พระธรรมศาสตร์ ละอ้อมใจแก่กษัตริย์ อันมีนาคะติเป็นต้นโดยโนบายตั้งพระรณมานันต์ มีวิญญูญิต์ แล้วสิ้นอัสสาหะมิได้พากเพียรที่จะร้ายแรงในใต้ถลม ดัดจริตเสีย มิหมิ่นเหม่แก่ความดีความงามอันมีอยู่ในตน

ธรรมศาสตร์อันอาจใหม่มีปัญญาอันเป็นยอดคำภีร์โมถ์เฉลิมโลกย์อันได้ศกคณการตามเก่า ประสงค์ตั้งหลักแก้ววิเศษมณอันเทพยดา

ผู้วิเศษคือพระมะโนสาระฤษมเมตดาเป็น(๑) บัรจาริกนำมาแต่ขอเบขาจักรวาฬประดิษฐานไว้ เพื่อจะให้เป็นที่ทานหิตะประโยชน์แก่ประชาชนทั้งหลายอันบังเกิดมตคระตวีวาทกนต่างต่าง ตสมา เหตุตั้งนบทคตผู้เป็นภระลาการ อัสกยชนา ปศุณฺฑ จุฑา มีได้สักสาให้รู้เหตุ ๒๔ ประการ ซึ่งจัดเป็นอรรถวิเทศมาฎีกาเดิมลคคต ๑๐ มหัตถ์กอินทภาษเบเนอาที มีพรหมธรรมคอกกรมศักตบัทปรับแปลปโยสารสำหรับภระลาการ แต่มตคตวีวาทแห่งราชภูรทงหลายอันจะบังเกิดเบเนขอความขม ๒๘ ประการ แลสาขคคคตคองความมตามคำภีร์พระธรรมศาสตร์ อันบูรณาภระษฐครบัญญัติเป็นบทมหาตราไว้ มีโนยเบอนันมากนไนให้แม่เนย้านาณูปนปากขใจ เมื่อมิได้รู้เหตุผลต้นปลายแห่งคุณโทษผลประโยชน์อันควรมคควรรตงน แลจะวิญญูญิต์แห่งประราชนทงปวง มแต่โมหนการหากหม่อไว้ มีทงเกิดปะสาทักษคือวิจารณะมัญญาชชาควชชา วิจรรวาท เอนว่ากตมฺตรทงหลายผู้เป็นภระลาการจำพวกนั้น ถึงเม้นมาทว่าจะมอวยศมรยอบ ถึงจะมิโวหารว่ากล่าวแต่ภอพลาชนนับถือคติ นักปราชญ์มัญญาสรรเสริญหาไม่ได้ เหตุวิญญูญิต์นพเพอนเหมอนคชาตาบอดอันเทยอยู่ในบ้างถึงขงกาลพินาศินบหาบ เหตุโมหาคะติศมาติ ไปโต กุสโต มตมา เหตุตั้งนบทปราชญ์เกิดคอบมวดยศกถวงพะภษาติ เป็นขำบาทมถิกภกรมถานันดรอันปราชญี

(๑) ก. คำว่า ปม ขตไป

พระบรมราชาสาร (๑)

ข้าพระพุทธเจ้า ขออาราธนาพระบารมีของพระรัตนตรัย และพระพรหมโลก
ให้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้มีพระบรมราชาสาร ดังต่อไปนี้
ว่า พุทธ โลกาทิสงฆ์ สมณิกสงฆ์ทุกแห่งทั่วทุกสารทิศ
จงมาประชุมกัน ณ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร
ณ วันที่ ๑๐ เดือน ๗ ปีชวด ๒๔๗๕
ข้าพระพุทธเจ้า ขออาราธนาพระบารมีของพระรัตนตรัย และพระพรหมโลก
ให้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้มีพระบรมราชาสาร ดังต่อไปนี้
ว่า พุทธ โลกาทิสงฆ์ สมณิกสงฆ์ทุกแห่งทั่วทุกสารทิศ
จงมาประชุมกัน ณ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร
ณ วันที่ ๑๐ เดือน ๗ ปีชวด ๒๔๗๕
ข้าพระพุทธเจ้า ขออาราธนาพระบารมีของพระรัตนตรัย และพระพรหมโลก
ให้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้มีพระบรมราชาสาร ดังต่อไปนี้
ว่า พุทธ โลกาทิสงฆ์ สมณิกสงฆ์ทุกแห่งทั่วทุกสารทิศ
จงมาประชุมกัน ณ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร
ณ วันที่ ๑๐ เดือน ๗ ปีชวด ๒๔๗๕

ปวง ยญา สัตถ์ อันว่าคำภีร์อันใด โลกิต্ত์ เปนปรโยชนแก่
 สัตว์โลกย ปากฎิ ปราบกฎิ จมมตถถ์ อิติ ขอว่าคำภีร์พระ
 ธรรมศาสตร์ มหุสาโรหิ อันพระมนัสสารถาย ภาตติ์ กล่าว
 อาทิต ในต้น มุตถาถาย ด้วยมคธภาษา ขรมปรวาท อัน
 ปราบจายยนิสกับมกยติชิตติ์ตั้งอยู่รวมณเฑธ ในรา
 มัญยประเทศ ภาตถายด้วยภาษา รามณเฑธตถจ แห่งรามัญกิต
 อิทาหิ ในกาลตบัตถน ปุริสท อันบุษยผู้เบญจัญอำมาตย
 ทถคคาพท์ จะยังรุ่งเป็นอันยาก อิทิ สตามเตเส ในสยามประเทศน
 ตถสมา เทตถตั้งนณ อีท อันว่าชา รจิตถ์ จักตกแต่ง ตถมม
 สัตถ์ ซึ่งคำภีร์พระธรรมศาสตร์น สยามภาย ด้วยสยาม
 อณเฑธ อณเฑธ อณเฑธ อณเฑธ อณเฑธ อณเฑธ อณเฑธ อณเฑธ
 ภาษา ทมเต อันว่าทบทหลาย สณนาก จงพง ค สกถ์ ซึ่ง
 อณเฑธ อณเฑธ อณเฑธ อณเฑธ อณเฑธ อณเฑธ อณเฑธ อณเฑธ
 คำภีร์พระธรรมศาสตร์น สัททกา แต่สถานน เม แห่งเว
 อณเฑธ อณเฑธ อณเฑธ อณเฑธ อณเฑธ อณเฑธ อณเฑธ อณเฑธ

ครั้นสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้า ได้มาบังเกิดเป็น
 พระมหาบุษยในต้นพิทกัลปิ ครั้นอยู่มาเกิดเกิดวาทแก่กัน
 หมาย ได้จึงกับบัญญัติได้ ฟุ้งขันทงหลายมาสะโมสรประระ
 พพร้อมกัน จึงตั้งสมเด็จพระมหาบุษยราชเจ้าขึ้นเป็นอธิบดี
 มพระนามกรขอว่าพระเจ้ามหาสมมติราช กอบไปด้วยสัตตะ
 พิธีรตน ๑๑ ประการได้ผ่านทวีปทั้ง ๔
 แลต่อมาเกิดพระราชาภมาร ๔ พระองค์ แลเชษฐโอรส
 หนึ่งได้เสวยราชสมบัติในชมพูทวีป แลพระราชกุมารองค์หนึ่ง
 เสวยราชสมบัติในอตรกาโร แลพระราชกุมารองค์หนึ่ง
 เสวยราชสมบัติในอมรโกัญาน แลพระราชกุมารองค์หนึ่ง

ประจำในอสุระพิภพ แลไม่วางประจำทวีปสุบรรณราชพิภพ
 แลไม่วางประจำในดาวดึงษาสวรรค์ แลในปถมกัลป
 เกิดกอบัวมตอกทา บอกสัญญาณอันจะอุบัติแห่งสมเด็จ
 พระพุทธเจ้าทั้งห้าพระองค์ อันได้ตรัสในพิภกัลปนั้น แล
 พรหมทั้งปวงหอมอายตณลงมาในพระสสารศ ครั้นนานมาทพิพย
 ระสาหารก่อนตรัษฐานถอยรศ รูปพิพยที่ปรากฏก็เสื่อมลง ๆ
 มีได้คงโดยพิศวีเสยพรหม ครั้นนานมาภิรโกภชาตชาติเป็น
 อาหาร สรรพอันตระชานเสื่อมสิ้นศักดาเดชเพศพรหมก
 หมาย กลายเป็นเพศบุษยเพศตบั้งเกิดมจรทรทราศสองเสพย
 อัสตรรม เกิดตบั้งตดาสืบกับกันมา แลวจึงตงเป็นนคาม
 เขตเตหา ในสถานทีศระเทศต่าง
 ๑

ครั้นสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้า ได้มาบังเกิดเป็น
 พระมหาบุษยในต้นพิทกัลปิ ครั้นอยู่มาเกิดเกิดวาทแก่กัน
 หมาย ได้จึงกับบัญญัติได้ ฟุ้งขันทงหลายมาสะโมสรประระ
 พพร้อมกัน จึงตั้งสมเด็จพระมหาบุษยราชเจ้าขึ้นเป็นอธิบดี
 มพระนามกรขอว่าพระเจ้ามหาสมมติราช กอบไปด้วยสัตตะ
 พิธีรตน ๑๑ ประการได้ผ่านทวีปทั้ง ๔
 แลต่อมาเกิดพระราชาภมาร ๔ พระองค์ แลเชษฐโอรส
 หนึ่งได้เสวยราชสมบัติในชมพูทวีป แลพระราชกุมารองค์หนึ่ง
 เสวยราชสมบัติในอตรกาโร แลพระราชกุมารองค์หนึ่ง
 เสวยราชสมบัติในอมรโกัญาน แลพระราชกุมารองค์หนึ่ง

นั้นสวราชสมบัติในบวรวิหะ แลพระราชกุมารทั้ง ๔ พระองค์ก็ยอมเหาะมาเฝ้าพระราชบิดาทุก ๆ วัน ครั้นนานมาพระราชบิดานั่นจึงคิด แลพระราชกุมารทั้ง ๔ พระองค์ก็ต่างองค์ต่างอยู่ ย่อมไม่ไตร่ตรองไปมาหากัน ครั้นนานมา ๆ ต่างองค์ต่างนานไปนานมา ทางพระราชไมตรีสัมพันธ์ก็ค่อยๆ สุกสุกไปตราบเท่าที่วันนั้น

แลพระเชษฐภคินีราชผู้เสวยราชสมบัติในชมพูทวีปนั้น ก็มีพระราชาธิบดีพระองค์หนึ่ง แลในชมพูทวีปแบ่งเป็นสิบเอ็ดส่วน ๆ หนึ่งในพระองค์อยู่ สิบส่วนนั้นให้พระราชโอรสอยู่องค์เดียว พระราชาธิบดีผู้ใหญ่นั้นเมตตาอุปราช อยู่จำเนียรนานมาพระราชบิดาถึงจึงคิด พญาอุปราชก็ได้เสวยราชสมบัติแทนพระบิดานั่น แลพระราชกุมารทั้ง ๑๐ พระองค์ก็ไปมาหากันเป็นนิจ ครั้นนานมาพระราชกุมารทั้งปวงมิได้ไปมาหากันต่างองค์ต่างอยู่ แลอยู่มาพระนัดดาพญามหาสมมุติราชทั้ง ๑๐ พระองค์ มีพระราชกุมารองค์สิบพระองค์เถาแลเชษฐกุมารนั้นตั้งเป็นอุปราช แลกุมารอันตั้งพันกแต่ตั้งให้เสวยราชในประเทศต่าง ๆ กัน ครั้นนานมาพระราชบิดาถึงจึงคิด แลพญาอุปราชได้มูรธาภิเศกเอกราชสมบัติแทนพระราชบิดา ก็ยังไปมาหากันเป็นนิจ แลพระมหากษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดพระองค์นั้นเป็นสัมพันธ์ทราบดีราชสุริวงษเดยวกัน ครั้นนานมาต่างองค์ต่างทรงพระชะราภาพ จะไปมาหากันนั้นมิได้ต่างองค์ต่างใช้ให้แต่มาหาอำมาตย์ไปมาจำทูลทางพระราช

(๑) ต้นฉบับ และ ข เขียนว่า ใช้ แก้วตาม ก

ไมตรีสัมพันธ์ทราบดี แลอำมาตย์ใหญ่เคยใช้ไปมานกถึงภาคที่พลาดภาพ เจ็ดวันจึงไปมาทางหนึ่ง ครั้นอยู่นานมาต่อบพหงจึงไปหนหนึ่งตราบเท่างานไปมาหากันมิได้ จึงพระราชบุตรแลพระราชนัดดาอันสืบมานกมีรูปร่างเป็นพระบวรญาตีรวมราชสุริวงษเดยวกัน ต่างองค์ต่างอยู่ในประเทศนั้น ๆ อะหนึ่งเครื่องศิริราชบุรุษโรคักก็ต่างกัน วิสัยเทศภาษาต่างกัน ทั้งร้อยเอ็ดพระองค์ จึงเป็นร้อยเอ็ดภาษาตราบเท่าที่วันเมื่อแรกตั้งมหาสมมุติราชสุริวงษนั้น อายุศกแห่งมนุษย์ได้จะส่งไปยหนึ่ง

ครั้นนั้นท้าวหาฬรหมองคคหนึ่งชื่อว่าพรหมเทวะ จิตจากพรหมโลกย์ (๑) แลลงมาประสิทธิ์กำเนิดในตระกูลมหาอำมาตย์ ซึ่งเป็นข้าบาทสมเด็จพระเจ้ามหาสมมุติราช ครั้นวันมาอายุศกสิบห้าปีได้ที่เทเนบิตา นานมาเห็นสัตว์ทั้งหลายได้ความทุกข์ยากลำบากด้วยวิเวกกัน บังเกิดความนิบหนายต่าง ๆ มีปรารถนาจะให้สมเด็จพระเจ้าสมมุติราชตั้งอยู่ในทิศพิชราชธรรมอันประเสริฐ จึงถวายบังคมลาออกไปบวชเป็นฤษอยู่วันหนึ่งประเทศใดก็บวรพรตคุดำจำเรียมเมตตากาวนา ได้จะภิกษา ๕ อรรณสมบัต ๘ บริโภคผลพภักษาเป็นอาหาร มีบวรวิคคือเทพกักรินครนชรรพสุบรรณนภกษาสุกรนาคา มาบ่าเรอพระคตาศคด้วยทิพยดุริยสังคค

(๑) ก: พรหมโลก

เป็นนิจกาล อยู่มาวันหนึ่งบังเกิดลมพายุห่าฝนใหญ่ตกลงมา
 แลเทวบุตรเทวธิดาเทวเทวีทั้งหลาย ต่างคนปลาศนา
 การหนีไปสิ้น แต่นางเทพคนธัพพ์เทวีคนหนึ่ง เข้ามาใกล้
 ยังสำนักแห่งพรหมเทวะฤษณัน พระพรหมเทวะฤษณัน
 ใจรักใคร่ในนางเทวีเทพคนธัพพ์นั้น จึงมีครุภักไต่บุตรคนหนึ่ง
 ประกอบด้วยรูปโฉมโนมพรรณอันงาม นามกรชอกัทธชะระ
 กุมาร ครั้นนานมาทางเทพรคนธัพพ์นั้น นามกรชอกัทธชะระ
 ออกเฝ้า นามกรชอว่าเจ้ามโนสารกุมาร บุตรทั้งสองนั้น
 ช่อมปรกอบด้วยสติปัญญา บิดามานดาว่ากล่าวสั่งสอนให้
 บวคเป็นฤาษีกับวาดเจริญญาณได้อะภิญญา ๕ อรรฐ สมบูรณ์ทั้ง ๘
 ประกฤษีปฏิบัติบำเพ็ญตบัสสรูปไปทั่ว จึงมีบิดามานดาทั้งสองกระทำ
 กาลดีกรีธาตัวไปเที่ยวชมนิมิตตวิเศษทั่วทิศ

ครั้นอยู่มาพลาวหนึ่งพระภักทชะระดาบศมน กก็เหาะไป
 ยังขอขบจักรวาฬ ไปเจียนเอาอักษรรันเป็นเกททางคประภกรเด
 อากมเวททั้งปวงได้แลแล้วกลับมากามะโนสารดาบศมนองชาย
 ไปยังสำนักนิสมเด็จพะเจ้ามหาสมมุติราช ภายคักร
 เกททางคปรกรเดอากมเจทมนไว้ ส่วนตัวภักทชะระดาบศกเก
 เกทฤษีออกเป็นราชโปรหิตสังสอนสมเด็จพะเจ้ามหาสมมุติ
 ราช ฝ่ายมโนสาระดีติบศกตาม(๑) พชายออกทำราชการด้วย
 จึงสมเด็จพะเจ้ามหาสมมุติราชซึ่งมโนสารมนให้เป็นใหญ่ใน
 บังคัมปัญชาภิจักคตัมมุขทั้งปวง แลมโนสารอำมาตยบังคัม

(๑) ๓: คำว่า ก็ตาม ขาดไป

นอกจากทั้งปวงโดยยุติธรรม แลเทวดาทรงหลายกปรภย
 สุวรรณหรรษะเข้าตอกคอกไม่เปนครองสการบุษบาแก่มะโนสาร
 อำมาตยนั้น

ครั้นอยู่มาบุษสะสองคนกระทำไร่แดงใกล้กัน เมอป่ถูก
 แดงนั้นเอาดินปลูกเป็นถนนกลาง แดงก็เดือยพาศพ่านข้าม
 ถนนเข้าติดเอนงเป็นอันเดียวกัน เมอเป็นผลนมนุขทั้งสอง
 ต่างคนต่างเกบแดง จึงเกิดวิวาทวาทากันมายังมะโนสาระ
 อำมาตยให้บังคัมคตัมมะโนสาระอำมาตยจึงบังคัมว่าไร่แดง
 มีถนนกลาง แลแดงอยู่ในไร่ของผู้ใดก็ให้เป็นของผู้นั้น มะโน
 สาระอำมาตยบังคัมคตัมไม่ป็นขรรหม บุษผู้หนึ่งมีเทมใจจึงเอา
 คตัมไปกราบทุกแค้นพญาสมมุติราช ๆ จึงใช้อำมาตยผู้หนึ่งไป
 พิจารณาต้นแดงอันข้ามถนนนั้น จึงอำมาตยผู้นั้นเลิกต้นแดง
 หนดูไปตามปลายยอดก็บังคัมเอายอดมาไว้ตามต้น บุษทั้ง
 สองก็สรรเสริญสมเด็จพะเจ้ามหาสมมุติราชว่าพระองค์บังคัม
 บัญชาป็นขรรหมแดงแลมุขทั้งหลายดีฉินินิทามะโนสาร
 อำมาตย ว่าถึงแก่อะคตี่๔ ประการบังคัมคตัมเป็นขรรหม เทวดา
 จึงไม่สการบุษทั้งแต่ก่อนนั้น ด้วยมะโนสารอำมาตยคอบปร
 ด้วยอุกฤษติธรรมโนสาระอำมาตยจึงดำหริว่าเรานสนด้านกอบ
 ปรตัวโยโมหคตัม(๒) ครั้นราฟงดงนกกั้งเวศสทลคจิตริคตัม
 ประหะยคอดสุแก่หมมุขทั้งหลายแล้วหนีออกไปบวคเป็นฤษ
 จักรฤษีภาวนาก็ได้อภิญญา ๕ อรรฐสมาบัติ ๘ ฐวารจิตระแห่งมุข
 ทั้งปวง เหตุตั้งนมนมุขทั้งปวงก็บังคัมด้วยมะโนสารฤษี

นี้ความวิฤทธิจะให้พระมหากษัตริย์ตรึงเจ้ากอบบรด้วยศัพทราชา
 ธรรม ๑๐ ประการจึงเหาะไปยังกัณฑ์แห่งจักรวาฬ เหนือบาฬัการ
 พระธรรมสารอันคำภีรภาพเบญจาลักษณ์อักษรปรากฏอยู่ใน
 ในกัณฑ์แห่งจักรวาฬมีธรรมวิมลฉัตตที่เท่ากาศคชสาร มะโนสาร
 ฤษัจึงกำหนดบาฬัณแมนะนัจจำใต้ แล้วกลับมาแต่เป็น
 คำภีรพระธรรมสาร

เหตุตั้งนาคำภีรพระธรรมสารนี้เป็นสมุหบดีธรรมช่อ
 มโนสาร ๑ ฤษัส่งสอนพระเจ้านมหาสมุทราชาทุกตั้งอยู่ในราช
 ธรรม ๑๐ ประการทรงบัญชาจกัศศีลเป็นปรกติศีล ๑ แลเอษะฉญา
 จกัศศีลเป็นอุโบสถศีล เมตตากุรุณาแก่สัตว์ทั้งปวง แล้ว
 ทรงพระอัสสาหะสนะสิการะซึ่งคำภีรพระธรรมสารเป็นนิจ
 กาล ทรงประพฤษัธรรม ๔ ประการ คือพิชัรณาซึ่งความชอบ
 ความผิดแห่งผู้กระทำให้เป็นประโยชน์ได้เป็นประโยชน์
 แก่พระองค์ ๑ ทะนุกัมบัรุงซึ่งบุคคลผู้มศีลสัง ๑ ปรมุถมาซึ่ง
 พระราชาที่พโยโดยยุติธรรม ๑ รัรักษาพระนครราชาเสมาให้ศุข
 เกษมโดยยุติธรรม ๑ เป็น ๔ ประการ แลตั้งอยู่ในราชกิจ
 ประเพณีได้ชาติ คือเวลาสันทโยบาททรงฟังสังคังคัตริย
 ดนตรี แล้วทรงฟังนินิยาบายูรณราชประเพณีในประณมยาม
 ธรรมนิมยยามทรงฟังยุติธรรมประเพณี ธรรมนิมยยามเสด็จ
 เข้าพระกระลาบัณทมบรมศุขไสยาสน์โดยควรแก่เวลา ครนถน
 จากที่พระบัณทมชำระพระทนต์ ปายพระภักตรไปโดยบุรพทิศ
 มิให้ตำหรัตรัสพระราชบริหารด้วยประการใด ๆ ะหนึ่งไม่

ศัพระทนต์นย่าวประมานสิบสององค์แลเอาไม่พรรณอันม
 หนามอันนยง ครนชำระพระทนต์เสร็จแล้วให้เอาไม้ศัพระ
 ทนต์นไปไว้ยังกุมสถานอันเป็นทบริสุทธี

อะหนักรนสรพระภักตรแล้วเสด็จเข้าทนมัสการพระ
 ศัรัตนไตรแลเทพยดาผู้เสศแลพระบดีเรศราชชนนเสร็จแล้ว
 ทรงเครื่องพระราชบิดนทาถลการะวิฤตธ แยมพระโอบนุ
 ตรัสบริหารสำราญราชหฤไทยแล้ว เสด็จสถิตยังพระราช
 อาสนอันประเสริฐ ทอดพระเนตรบุทคล ๔ จำก คอแพทย
 แลไหรราชสุวัณษ แลบัณฑิตผู้มัญยาศรัปราไสยด้วย
 ตระกุกัฬ ๔ โดยสมักรแล้วเสด็จยังสาระพินฉัย พร้อม
 ด้วยหมุมุคฆนตรีกระวีราชปโรหิตาโหรจารย์ผู้อยู่ในศีลสัง
 ดำรงพระไทยพ็องอรฐุดังขงกระถาการพิจารณาโดยยุติธรรมน
 เป็นแวนแก้ว แล้วเอาคำภีรพระธรรมสารเป็นพระเนตร ๑
 เทศกาลบัณเมองโดยสมการแล้ว จึงเอาพระกระเบองขวา
 คือพระสะตีสัมปะธัฎะพระขรรคแก้ว คือพระวิจารณ์
 บัญชาวินิจฉัยตั้งข้อคือนาประชาราชัญทรทั้งปวงโดยยุติธรรม
 กล่าวพระราชพงษาว่าดาตัสแต่จ้ พระเจ้ามหา สมมุติราช
 แลบุตเตเหตุแห่งคำภีรพระธรรมสารโดยสังเขปก็ยุติแต่เท่า
 นั้น

แต่นักกล่าวถักถุณผู้จะเป็นกระถาการ โดยบาฬัการ
 พระธรรมสารว่า

๕. ^๕เสียงชอฏานามในสำนักพระมหากระษัตริย์พงษ์ (๑) ^๕ตั้งตนไว้ให้
 พระองค์วางพระไทยต่างพระเนตรพระกรรณ ด้วยมีสันดาน
 ๕. ^๕ขันชอแสดอยู่ใกล้ ๕. ^๕ประการคือ ๕. ^๕ประการ เดวจะ
 สัจสุจริตคิดกลัวบาปละอายบาป เป็นหรือโอดปสรรมโลก
 บาลราศรี มีศรัทธาเชื่อผลดีผลดีผลดีผลดีผลดีผลดีผลดี
 ๕. ^๕รัตนไตรย ปวตศยไต่ สกโต บิ หัง พงตงเมตตวจิตรเป็นบุเร
 จวิกในสัตว์ทั้งปวง แด่มกะตัญญูตาสวามีภักดีจงรักภักดีในพระ
 มหากระษัตริย์ซึ่งเป็นเจ้าแห่งตน อันทรงบำเพ็ญผลโพธิญาณ
 ๕. ^๕ลิกเขยมีมี มหาคา คณห เมอมสันดานจิตรคิดถึงพระคุณพระ
 มหากระษัตริย์ดงนเดว พงอสาหะศกสาเถาเรยโนให้รอบรู้
 แดเอาใจใส่ในคำกรพระธรรมสภาวอันอาจใหม่คุณวิเศษ คือ
 เป็นพระเนตรแห่งพระมหากระษัตริย์ จะได้อัตถ์ขอคิดแห่ง
 ๕. ^๕อมาประชาราษฎร์ในขอบเขตขึ้นเสมอมาพระราชอาณาจักรให้
 ๕. ^๕ปราศจากกลักต่อเสียนนาม คือความมูถวิวาทแห่งพาด
 ๕. ^๕ชาติบุทกลอันสันดานเป็นทุจริต ให้เป็นหินาคูหิตประโยชน์
 ๕. ^๕สันมูถวิวาททุกข ประกอบด้วยสภาพพระเกษมสธารในกาตทุกเมอ

(๑) ในต้นฉบับ คำว่า พัง ลมเสียบ เพิ่มตาม ก และ ข